



ANGLI



GALLI



GERMANI

Laupäeval, 7. mail 2022 kell 16.00
Rakvere kultuurimajas

KULTUURIDE KOHTUMINE RENESSANSIAJA EUROOPAS

Vanatantsuansamblid Saltatriculi ja Fioretto
Mängivad Tartu vanamuusikud

VENETIANI



CASTILIANI



POLONI





Täna on kaks lähtepunkti. Esiteks tähelepanek, et isegi kui renessanss-Euroopa tantsumaa number üks oli Itaalia, kelle stiil mõjutas kogu tollast tantsumoodi, ei kadunud rahvuslikud erinevused ometi kuskile. Ühe ja sama muusika saatel võidi naabermaades tantsida erinevalt; isegi ühe ja sama nimega tantsusamm võttis eri paigus eri kuju. Ning mõjutamine ei käinud ainult ühes suunas: Itaalia tantsud jõudsid mujale ja võtsid seal uusi vorme, aga ka itaallased ise tundsid teiste kultuuride vastu huvi, võtsid sealt tantse üle ja muutsid neid omakorda.

Teiseks juhtis Toomas Siitan hiljuti tähelepanu Anu Schaperi põnevale artiklile Tallinna Oleviste kiriku 17. sajandi noodikataloogist. See on hea näide sellest, et kuigi varauusaja Euroopas olid usutülid ammu ususõdadeks kasvanud ja eriti rängalt sai nende käes räsida just saksakeelne maailm, kuhu servapidi kuulus ka meie maanurgake, ei põlatud kirikus ikkagi n-ö vastasleeri muusikat ära: Oleviste kirik oli siis juba luterlik, aga talletas – ja küllap ka kasutas – katoliku heliloojate muusikat, ja mitte ainult varasemast jäänud noote, vaid ka kõige moodsamaid teoseid. Samuti oli seal võrdlemisi moodsat ilmalikku muusikat. Sama mitmekesisest pilti näitavad teisedki Läänemere-maade allikad: Saksa muusika kõrval jõudis siia ohtralt materjali Itaaliast – aga ka Prantsusmaalt ja Inglismaalt, kelle mõju oli Euroopa tantsukultuuris tasapisi kasvamas.

Kuigi me ei tea täpselt, mida siin tollal tantsiti, laseb siiakanti jõudnud tantsumuusika seega vähemalt oletada, mida võidi tantsida.

Niisiis oleme visandanud kujuteldava peo 16.–17. sajandi vahetusest, mil Rakvere veel viimaseid aastaid linnahiilgust nautis, enne kui ta mõisavalduseks taandati. Kohalik peenem seltskond, kes on välismaa tantsudega juba mõnevõrra kursis, võtab vastu külalisi Inglismaalt, Roomast, Milanost ja isegi Hispaaniast.

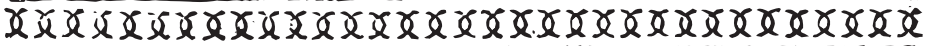
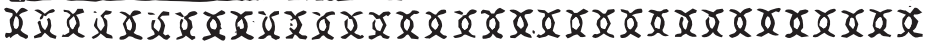
Alustame nn „saksa tantsust“ – prantsuse keeles *allemande* (mildest Inglismaal sai *almain*), itaalia keeles *tedesca* ja saksa keeles lihtsalt *Tanz*. Seda, mis samme sakslased ise selles tantsus tegid, ei

ole paraku teada, seepärast näitame prantslaste ja inglaste kirjeldatud samme ning itaallaste töötlusi samast žanrist.

Järgmiseks näitame, mis moel kaunistasid rahuliku protsessioontantsu pavaani itaallased, mismoodi teisendasid seda hiljem hispaanlased, ning kuidas sellele järgnes hüppetants galjard.

Edasi tuleb kolm tantsu, mis on nime poolest hispaania omad. Ka hispaanlased ei märkinud 16.–17. sajandi vahetusel veel ise oma tantse üles, seega tuleb meil leppida Itaalia kirjelduste ja töötlustega.

Viimaks tulevad rodu- ja ringtantsud, mis pretendeerivad justkui rahvapärimuse esindamisele. Selle osa juhatab sisse ehtne prantsuse *branle* – see rodu- või ringtantsutüüp võib tõepoolest olla pärimuslik, sest sellist tantsuvormi on näha juba keskaja piltidel. Järgmiseks saab näha, mismoodi tõlgendasid *branle*'t itaallased ning kuidas sarnased elemendid omakorda Inglise nn maatantsudes (*country dance*) jõudsid. Näitame ka jõulist hispaania „talupojatantsu“ (*villano*) ja mismoodi sellest tantsutüübist Hispaania krooni all olevas Milanos palju malbem seltskondlik figuuritants sai.



„**Audite, silete**“ ehk „Kuulake, vaikige“ (16. s) on anonüümse autori laul Saksa helilooja Michael Praetoriuse seades; laulul on teatav sugulus *pass' e mezzo antico* (sõna-sõnalt „vana poolteist sammu“) nimelise akordijärgnevusega, mis oli 16. sajani ülipopulaarne ja millest tehti lugematuid töötlusi.

Kuulake, vaikige: jumalik muusika. Laulud sosistavad õhus mahehäälselt. Pidage nüüd mitmehäälselt kooskõla, laulge rõõmsalt magusast armastusest.

Demonstratsioon: „saksa tantsude“ põhisammud
Prantsuse, Inglise, Rooma ja Milano moodi.

„**Bassa Ducale**“ ehk „Hertsoglik bassa“ Fabritio Caroso tantsuõpikust „Il Ballarino“ (1581), Braunschweig-Lüneburgi hertsoginnale pühendatud tants. Itaalia *bassa* (ehk „madal“, hüpeteta tants) käis algul komplektis *alta* ehk „kõrge“, tähendab, kiirema ja hüplikuma tantsuga, just nagu korraliku saksa *Tanz'u* järele käis *Nachtanz*; „Bassa Ducale“ on selle vormi hilisem versioon, hüplikkus on jaotunud ühtlasemalt ja tantsu kaht osa eristab ainult meetrum.

„**Une jeune fillette**“ ehk „Noor neiu“ Jehan Chardavoine'i rahvalaulukogumikust „Recueil des plus belles et excellentes chansons ...“ (1575). See on üks varasemaid versioone Euroopas laialt levinud „nunnalaulu“ viisist, mida on palju avaldatud ka instrumentaalsel kujul, sageli nn saksa tantsu (*allemande'i* või *tedesca*) nime all.

Üllas, meeldiv ja kena noor neiu pandi vastu tahtmist kloostriisse, seepärast on tema elu suur kannatus. „Oh, et mind ei antud mu ustavale sõbrale, kes ihaldas mind väga nagu mina tedagi! Ta hoiaks mind kogu öö käte vahel ja räägiks mulle oma mõtteid, ja mina talle ka..“

„**Alta morona**“ (Caroso 1581) on sama viisi tantsutöötlus, samamoodi kahes eri meetrumis osadega nagu „Bassa Ducalegi“.

„**Black Almain**“ ehk „Must saksa tants“ sisaldab inglise versiooni „saksa sammudest“, muusikaliselt meenutab ta nimest ja sammudest hoolimata aga hoopis džiigi. Koreograafia on säilinud Inns of Courti käsikirjades (~1570.–~1670), mis olid tõenäoliselt juuratudengite tantsumärkmed pidustuste tarbeks.

Demonstratsioon: tüüpilised prantsuse pavaanisammud
ja kaunistatud sammud ehk „õiekese“:
itaalia *fioretto*, hispaania *floreta* ja prantsuse *fleuret*.

Pavaniglia ehk „pavaanike“. Muusika: „Pavane de Spaigne“ ehk „Hispaania pavaan“ Michael Praetoriuse raamatust „Terpsichore“ (1621), variatsioonid Cesare Negri õpikust „Gratie d'amore“

(1602) ja Juan Antonio Jaque käsikirjalisest õpikust „Libro de danzar ...“ (17. s). Põhiehitus on kõigil *pavaniglia*'del sama: kõiki osi peale alguse- ja lõpuosa tuleb korrata teisest jalast kui enne, sageli ka suunda muutes. Iseloomulik on tavaliste aeglaste pavaanisammude ja kiirete sammude kontrast ühtlases tempos muusika taustal. Hispaanlased tantsisid seda lihtsalt pavaani nime all veel paarsada aastat hiljemgi, kui mujal olid juba ammu uued moed.

„**Tanzen und Springen**“ ehk „Tantsida ja hüpata“ Hans Leo Hassleri – Itaalias õppinud nürnberglase – madrigalikogumikust „Lustgarten neuer Teutscher Gesäng ...“ (1601) on galjardimuusikale kohase nimega laul. Galjard oli nii populaarne tantsužanr, et osa 16.–17. sajandi vahetuse tantsuõpikuid ongi puhtalt sellest kirjutatud. See oli põhiline tants, kus hilisrenessansi seltskonnainimene sai oma improviseerimisostkust näidata.

Tantsida ja hüpata, laulda ja kõlistada; lauto ja viiul ei peaks samuti vaikima; muusikat teha ja juubeldada meeldib mulle südamest.

Demonstratsioon: eri maade vahetussammud.

Prantsuse 17. s alguse *pas de courante*, hispaania *paso*, *cruzar y carrerilla*, itaalia *seguito spezzato*.

„**Lo Spagnoletto**“ (Negri 1602) on üks tants arvukast *spagnoletta*'de, tähendab, „hispaania lugude“ perekonnast: neil kõigil on põhimõtteliselt sama muusika, erinevused on ainult variatsioonides; kõigis *spagnoletta*'des on tantsijad üksteisega vastamisi ning tantsus on selgelt eristatav refrään. „Lo Spagnoletto“ on iseäralik selle poolest, et meloodia ja ülesehitus on küll tüüpilised, aga meetrum ei ole mitte kolmele nagu tavaliselt, vaid neljale. See on Negri õpiku avatants ja pühendatud Milano kuberneriprouale; ilmselt soovis Negri „hispaania tantsu“ avatantsuks valides püsida heas kirjas Hispaania kuningakoja silmis, kelle võimu alla Milano kuulus.

„**Gagliarda di Spagna**“ ehk „Hispaania galjard“ (Caroso 1581) ei ole muusikaliselt üldse galjard, sest meetrum on neljalöögiline. Just nagu enne *pavaniglia*'s, torkab ka siin silma aeglaste ja kiirete

sammude kontrast. Võib-olla pidasid itaallased sellist kontrasti hispaaniapäraseks.

„**Castellana**“ (Fabritio Caroso tantsuõpik „Il Ballarino“, 1581) on järjekordne *spagnoletta*'de perekonna tants, seekord tavapärase rütmis. „Castellana“ nimi on sõnademäng, mis viitab ühte-aegu daamile nimega Isabella Castella Malvasia, kellele tants oli pühendatud, ja tantsutüübi hispaanialikkusele, sest sama sõna tähendaks hispaania keeles „kastiilia“ või „Kastiiliast pärit“.

„**Les caterines**...“ Tekst: Joan Escrivà (15. s lõpp), muusika on 16.–17. sajandi ülipopulaarne galjard „La gamba“ või „Cara cosa“, omamoodi toleaeagne džässistandard, mille algset autorit pole teada.

Katariinad paistavad nagu kuningannad, nii et vaatame, mis salme me teeme. Ta on armas ja kena kui roosilill, kuid mind rõhuv valu ei anna asu. Ta on kerglane ja tujukas, aga meie ikka mängime. Nii ta meile meeldibki.

„**Branle des Pois**“ ehk „herneste tants“ Thoinot Arbeau tantsuõpikust „L'Orchesographie“ (1589) on näide Prantsuse miimilistest seltskonnatantsudest, kus tantsijad kedagi või midagi jäljendavad – antud juhul üles-alla pörkavaid herneid. Ring- või rodutantse peeti just Prantsusmaale väga tüüpiliseks ja need püsisid seal sajandite viisi ballisaalides. *Branle* tähendas tollases keelepruugis õõtsumist: tavaline muster oli neis „kaks sammu vasakule, üks-kaks sammu paremale“, nii et tantsijad justkui õõtsusid edasi tagasi.

„**Brando di Cales**“ ehk „Calese ringtants“ Cesare Negri tantsuõpikust „Le Gratie d'amore“ (1602). *Brando* on itaaliakeelne mugandus prantslaste *branle*'ist. Milano õukondlik tantsumeister Negri on Prantsuse algmaterjali tundmatuseni lihvinud: tantsijaid on kindel arv, nad peavad koreograafiaga ette tuttavad olema ja oskama peeneid itaaliapäraseid samme. Hernestena hüppamist see siiski ei välista.

„**Away with these self loving lads**“ ehk „Kadugu need enese-armastajad“ John Dowlandi kogumikust „The First Booke of

Songs or Ayres“ (1597). Läänemere maade muusikasõprade hulgas oli Dowland väga populaarne; 16.–17. sajandi vahetusel töötas ta mõnda aega muinasjutulise palga eest ka Taani kuninga õukonnas.

Kadugu need enesearmastajad, keda Cupido nooled ei rõõmusta. Kadugu õnnetud hinged, kes õhkavad, armastades uinujaid, sest Cupido on aasade jumal ega sunni kedagi rooska suudlema.

„**Row Well Ye Mariners**“ ehk „Aerutage hästi, meremehed“ ilmus esimest korda John Playfordi kirjastatud Inglise seltskonnatantsuõpikus „The English Dancing Master“ (1651), kuhu on üles tähendatud nn „maatantsud“, *country dances*. Samme on selgitatud väga vähe, väheste kirjelduste põhjal on need samad, mis 16. sajandi lihtsatel seltskonnatantsudel, figuurid meenutavad aga kohati Itaalia tantsude omi. Sedalaadi tantsud läinud Inglismaal moodi juba kuninganna Elizabeth I ajal ja nad püsisid moes üle saja aasta. Prantsusmaale levides said need tõlkeapsu tõttu nimeks *contredanse*, millest tuleb ka meie „kontratantsu“ sõna.

„**Oranges and Lemons**“ ehk „Apelsinid ja sidrunid“ on välja antud samas õpikusarjas veidi hiljem (esmailmumine 1657).

„**Vella de vos som amoro**s“ ehk „Kaunitar, olen teisse armunud“ on hea näide sellest, kui rahvusvaheline oli renessansskultuur: see katalaanikeelne laul ilmus laulukogumikus, mis sisaldas peamiselt Itaalias elavate hispaania- ja katalaanikeelsete autorite laule, trükiti Veneetsias (1557) ning kogumiku ainus tänini säilinud eksemplar on leitud Rootsist Uppsala raamatukogust; seepärast on see tuntud nii Calabria hertsogi *cancionero*, Veneetsia *cancionero* kui ka Uppsala *cancionero*’na.

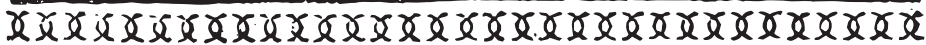
Kaunitar, ma olen teisse armunud, oh, saaks te minu omaks! Õhkan alati, kui mõtlen teile, ööl ja päeval. Ma ei suuda hetkegi teile mõtlemata olla, olen teie armastamisest arust ära. Andke mulle julgust, sest te suudate, mu käskijanna, sest teis peitub kõik hea, mis mul on, ööl ja päeval.

Villano ehk „talupojatants“ on Hispaania tants, mida kirjeldati esimest korda Jaque oma tantsuõpikus; näitame sellest üht katkendit.

Tantsuõpiku adressaat oli Jaque patroon don Baltasar de Rojas Pantoja, nii et nimest hoolimata ei olnud see tants ilmselt mõeldud päris talupoegadele. Muusikaliselt on see pigem žanr kui üks kindel heliteos; variatsioonid on meie muusikute enda loodud.

„**Villanico**“ (Negri 1602) on veel üks võimalik *villano*-variant; tantsus on vihjeid *villano* hüpetele, aga muidu on tal selgelt itaalia-pärased figuurid.

„**Gathering Peascods**“ ehk „Hernekaunu noppides“ on samuti Playfordi tants (esmailmumine 1651); tantsu rekonstruktsioon ja seade Jane Gingell.



Tantsivad

Fioretto (Läänemere-äärne seltskond): Anne Nõgu, Eneli Silm, Kristen Suokass, Lea Viisu, Marge Lehesoo, Pille Kübarsepp,

Saltatriculi (välismaalased): Anne Kaaber, Danel Ülper, Eve Valper, Janno Loide, Kanni Labi, Külli Kressa, Sirje Lind, Tuuli Otsus

Instrumentidel: Anti Einpaul, Janno Mäe, Stella Sömer, Helena Valpeteris

Laulavad: Rakverest Keio Soomelt; Tartust Anti Einpaul, Lea Hallik, Andreas Kalkun, Külli Kressa, Ave Teesalu, Eve Valper

Kostüümide ja kavalehe kujundus: Eve Valper

Tantsude rekonstruktsioonid: Külli Kressa, kui pole teisiti märgitud

Festivali korraldaja ja Fioretto impressaario Anne Nõgu

Fioretto repetiitor Eneli Silm

Kava kujunduses on kasutatud Tartu Ülikooli raamatukogus asuva Jodocus Hondiuse Euroopa kaardi (1641) servavinjette

